

velőinek és tanulóinak, a közlekedési és idegenforgalmi szakembereknek, valamint az államigazgatás és az önkormányzatok tisztviselőinek munkáját segíti.

A több vonatkozásban hiánypótló nagyszerű szótár a történeti földrajz tudományának elismert kutatóját, Lelkes Györgyöt dicséri, s

elismerés illeti a kiadót is. (*Lelkes György: Magyar helységnev-azonosító szótár. Budapest: Argumentum–KSH Könyvtár kiadása az NKA, az OTKA és a Magyar Statisztikai Társaság támogatásával, 2011. 1048 p., 73 térkép.*)

Klinghammer István
egyetemi tanár, az MTA rendes tagja

Három új könyv

a határon túli magyar tudományossággal foglalkozó elnöki bizottság kiadásában

Az Akadémia Magyar Tudományosság Kül-földön Elnöki Bizottsága megalakulása óta számos kiadványt jelentetett meg különböző információkkal a határainkon kívüli magyar tudományosságra vonatkozólag (tudományos műhelyek, magyar kutatók stb. számbavétele, konferenciák, tanácskozások anyagai stb.). Nemrégiben egy tudományos igényű művet is kiadott (*Magyarságtudományi tanulmányok*).

Legújabbán a bizottság a korábbiaknál tetszetősebb kivitelű, három kisalakú könyvvel jelentkezett, amelyek ismét a határon túli tudományosságról tartalmaznak fontos információkat, sőt – most először – konkrét együttműködési terveket is.

A Magyar Tudományos Akadémia 2001-ben egy elnöki rendelkezéssel alapította meg az Arany János-díjat és -érmet kifejezetten a határainkon túli magyar tudósok eredményeinek az elismerésére. Az egyik most megjelent kiadvány (*Tudomány és magyarság*) a három kategóriában kiosztott díj és az Arany János-érem kitüntetettjeinek egész oldalas színes képét és a rájuk és munkásságukra vonatkozó legfontosabb adatokat tartalmazza (tanulmányok, pályáiv, kutatási terület, publikációk, kitüntetések, végül a díj, illetve az érem odaítélésének indoklása). A díj három kategóriá-

ja egyébként: *életműdíj, díj a kiemelkedő tudományos teljesítményért, és a fiatal kutatói díj*. A díjak és az érem átadására évenként egyszer, az MTA évi közgyűlése keretében kerül sor, bár az érem kitüntetésnél ettől el lehet térni indokolt esetben. A kiadványban összesen 56 név szerepel, ennyi kitüntetettet mutat be a fentebb leírt módon, ennyien kaptak kitüntetést 2002 és 2010 között.

A kötet Görömbei Andrásnak, a bizottság elnökének ajánló szavaival kezdődik, majd a díjakra és az éremre vonatkozó legfontosabb információk következnek, ezt követi egy összefoglaló táblázat a kitüntetettekéről, majd az odaítélés sorrendjében a kitüntetettek következnek a már említett fényképpel és adatokkal. Megjegyezzük: kár, hogy a vonatkozó elnöki rendelkezés szövege nem került közlésre a könyvben.

A másik most megjelent könyv (*Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége*) első részében a magyar tudományosság helyzetét méri fel a különböző régiókban a magyar–magyar (anyaországi magyar– „kisebbségi magyar”, a különböző régiók magyar–magyar és az egyes régiókon belüli magyar–magyar) tudományos együttműködések lehetőségeinek feltárása és megalapozása szempontjából.

Romániából, illetve Erdélyből négy tanulmány jelent meg. *Salat Levente* a magyar tudományos hálózat helyzetét és lehetőségeit elemzi. Megállapítja, hogy: „A romániai

magyar tudományosság fő erőssége minden bizonnyal a kiterjedt intézményhálózat és a népes személyi állomány.” Ugyanakkor: „... a romániai magyar tudományosság az egymással együttműködni képtelen intézményekbe szétzöredezett kisebbségi tudósközösség képét mutatja.” Ezért: „A magyarországi támogatáspolitikát úgy kellene áthangolni, hogy a politikai klientúra építés- és presztízsszempon-tú megközelítés helyett a mérhető, illetve a társadalmilag hasznosuló teljesítményt ösztönözze, és névegye az együttműködésre az erdélyi magyar intézményeket, kutatókat.” (Kiemelés a szerzőtől.)

Bíró A. Zoltán székelyföldi kutató tanulmányának tárgya hasonló az előbbihez, és a romániai magyar tudományosságra vonatkozólag megállapítja, „... hogy a róla kialakított/ gondolt mentális-szimbolikus keret jóval koherensebb, kerekesebb, mint a tényleges szerkezet.” Tény viszont, hogy „Sokszereplős, sok eredményt felmutató rendszeről van szó.” A magyarországi támogatás „... hozzájárulása sokkal jelentősebb volt, mint ahogy az a közbeszédben vagy a támogatások értékelésében megjelenik.” „Nem lehet azonban elhallgatni, hogy az eddigi támogatási gyakorlat sok személyes kapcsolatot, de kevés intézményesített együttműködési formát termelt.”

Bitay Enikő tanulmánya a műszaki és történelmi kutatások egy interdiszciplináris területével foglalkozik, amelybe más tudomány-ágak is bekapcsolódtak, nevezetesen a műszaki örökség kérdésével. Ténylegesen egy technika- és ipartörténeti programról van szó, amelynek célja „... az erdélyi magyar műszaki örökség feltárása, tanulmányozása és védelme.” Meg kell jegyeznünk, hogy nemcsak tervekről, de eredményekről is szó van.

Köllő Gábor igen röviden próbálja a műszaki tudományok helyzetét felmérni Erdély-

ben. Legfontosabb megállapítása: „A műszaki területen folytatott tudományos kutatásokat nagyon nehéz leszűkíteni a romániai magyar közösségre.”

A **szlovákiai** magyar tudományosság helyzetét két tanulmány mutatja be, *Tóth Károlyé* és *Lacza Tihaméré*. Az első a történelmi vonatkozásokkal kezd, amelyek során kialakult a mai intézményrendszer. Majd együttműködések, elért eredményeket mutatnak be. Ezeket jórészt projektek keretében folytatott közös kutatások során érték el. Hangsúlyozza, hogy: „Az egész szlovákiai magyar tudományos élet szempontjából nagyon fontos a kutatók és az intézmények erkölcsi támogatása Magyarország részéről.”

Köllő Gábor írásához hasonlóan rövid *Lacza Tihamér* beszámolója is a szlovákiai magyar reálértelmiség helyzetéről, tevékenységéről, eredményeiről. „Kimondottan magyar tudományos műhelyekről elsősorban társadalomtudományi vonatkozásban beszélhetünk.” Természettudományokban, műszaki és orvostudományi területen csak kivételesen vannak magyar kutatókból álló csoportok, inkább egyes magyar kutatókról beszélhetünk.

Ukrajnát a magyar tudományosság vonatkozásában szintén két tanulmány képviseli. Itt mindenképp meg kell állapítanunk, hogy nemcsak ebben a kötetben, de általában is a magyar tudományosság területén a kárpátaljai magyarság nagyobb súllyal jelentkezik, mint az az ottani magyarság számarányából következne, és ezt mutatja az itt olvasható két tanulmány is.

Soós Kálmán a történelmi előzmények ismertetésén keresztül jut el a jelenlegi helyzet bemutatásáig, kiemelve a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola szerepét, az azon belül működő Hodinka Antal Intézetet (nyelvészet) és a Lehoczky Ti-

varad Intézetet (történelem és társadalomtudományok). Hangsúlyozza az egységes nemzetstratégia kialakításának szükségességét.

A természettudományi kutatások helyzetét *Spenik Ottó* és *Jenkovszky László* ismerteti az ezen a tudományterületen már megszokott rövidséggel. Elsősorban Kárpátalján, de Lembergben és Kijevben is működnek magyar kutatók. A szerzők fontosnak tartják az MTA Kárpátaljai Területi Bizottságának megalakulását.

A **szerbiai** helyzetről egy tanulmány jelent meg, amelyet hárman készítettek, és pedig *Gábrity Molnár Irén*, *Csányi Erzsébet* és *Takács Márta*. A tanulmány a jelenlegi oktatási helyzetképpel kezdődik, és a létező tudományos intézményrendszer bemutatásával folytatódik. A vajdasági magyar tudományosságot elszigeteltnek látják. Megállapítják, hogy: „A vajdasági magyarságnak a tudományos élet vonatkozásában dezorganizált intézményi szigetei vannak, nincsenek megfelelő szaktekintélyek az intézmények élén, akik megfelelő hatósági kompetenciák birtokában tudnának eljárni a jövőképzés kérdéseiben.”

A *második részben* mindenekelőtt *Péntek János* hosszú tanulmánya jelent meg, amelyben mint a hálózati együttműködés sikeres példáját mutatja be és elemzi a magyar nyelvészet terén tett erőfeszítéseket. Az Akadémia kezdeményezésére 2001-ben nyelvi kutatóállomások jöttek létre Erdélyben, Kolozsváron és Sepsziszentgyörgyön, Dunaszerdahelyen, Kárpátalján és Bécsben (Imre Samu Nyelvi Intézet, amely Ausztriát, Horvátországot és Szlovéniát „szolgálja ki”). Sajnos a Vajdaságban még nem tisztázódott a helyzet ebből a szempontból. A dolgozat összefoglalja még a határainkon kívüli nyelvtudományi eredményeket és további együttműködési lehetőségeket is.

Végül rövidebb tanulmányokban többen szólnak hozzá (*Salat Levente*, *Biri A. Zoltán*, *Tóth Károly*, *Cserniczkó István*, *Csányi Erzsébet*) a határon túli magyar tudomány fogalmához. Végül egy javaslatot is megfogalmaznak erre vonatkozóan az eddig használtakra alapozva.

A kötetet hasznos grafikonok zárják az MTA külső köztestületére vonatkozólag.

A harmadik kiadvány (*Programtervezetek*) tulajdonképpen egy melléklet az előbbi kötethez. Arra vonatkozólag ad konkrét javaslatokat (vagyis Kárpát-medencei kutatási programtervezeteket), amelyek megalapozását az előzőekben ismertetett könyv adja, és amelyekre vonatkozólag írta annak a könyvnek az előszavában *Görömbei András*, a bizottság elnöke, hogy: „Ma már új Kárpát-medencei magyar kutatási tervre és cselekvésre van szükség és lehetőség.”

Visszatérve a programtervezeteket ismerető könyvre, tizenegy javaslatot találunk benne, de ezek közül egyesek még további alprogramokra vannak bontva. Csak példaként említünk meg a tizenegyből egyet-kettőt, hogy megmutassuk a javasolt programok jellegzetességeit: *A Kárpát-medence környezetvédelme* vagy *A Kárpát-medence magyar levéltári, kézirat- és könyvgyűjteményeinek kutatása*. Különös hangsúllyal, alprogramokkal jelenik meg a magyar nyelvi problematika, illetve a kutatások ezen a területen.

Az egyes programjavaslatokban mindenek előtt szerepel a szóban forgó kutatás célja, illetve jelentősége, a szervezeti, szervezési kérdések, a kutatási módszerek és a várható eredmények. A kutatás előirányzott időtartama szinte kivétel nélkül három év.

Tarnóczy Mariann, az MTA Határon túli Magyarok Titkárságának osztályvezetője a füzet bevezetőjében hangsúlyozza, hogy a programjavaslatok a környező országokbeli

és magyarországi szakértők segítségével együttesen kerültek kidolgozásra.

Megjegyezzük, hogy az adott kutatási területtől függően különböző mértékben, de feltétlenül szükség lesz az egyes programok megvalósításánál az egyes régiók többségi kutatóinak részvételére, bevonására is.

Nem kétséges – amint ezek a kiadványok is jelzik –, a Kárpát-medencei magyar tudományosság életében egy a korábbi munkára alapozó, de kétségtelenül új korszak kezdődött. Az újdonságot nemcsak a programok

keretében végzett kutatás, és az ezek keretében történő együttműködés jelenti, hanem a centrum–periféria modellen túllépés, a többközpontúság és hálózatos működés előtérbe kerülése. (*Tudomány és magyarság – Arany János-díj és -érem: 2002–2010; Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége; Programtervezetek. Budapest, MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága, 2010.*)

Berényi Dénes
az MTA rendes tagja

Fiatal kutatók

Sokak számára érdekes olvasmány és egy életreszóló útmutatás volt Selye János *Álomtól a felfedezésig (Egy tudós vallomásai)* című, magyar fordításban az Akadémiai Kiadónál 1967-ben megjelent könyve, melyben a szerző gazdag tapasztalati anyaggal követi végig a kutatóvá válás gyötrelmesen gyönyörű útját. Miért lesz valakiből kutató? Hogyan tartsunk előadást? Hogyan írjunk disszertációt? Ilyen kérdésekre adott választ a stresszelmélet kidolgozó, világhírű hazánkfia.

Az azóta eltelt fél évszázadban újabb kihívások jelentek meg, melyek a tudomány társadalmi szerepének növekedéséből, a felsőoktatás tömegessé válásából és a kutatás technológiájának módosulásából fakadnak. A társadalom részéről természetes elvárás, hogy a kutatásokra fordított milliárdok eredményeket hozzanak. Még hozzá minél hamarabb és minél nagyobbakat. Az oktatás felől közelítve: a növekvő számú hallgatóságból hogyan választhatók ki azok, akikből nagy valószínűséggel eredményes kutatók lesznek. A fiatalok részéről érthető az a kívánság, hogy pályájuk kiszámítható legyen, ha sikerült teljesíteniük az egyre növekvő elvárásokat. Különösen igaz

ez az egyre jobban specializálódó természettudományok esetén. A pálya kezdetén, az „álm” korszakában ez még nem vetődik fel élesen, hiszen a rövid távú cél a fokozat megszerzése. A fiatal kutatónak számos megmérettetésen kell átesnie, amíg eljut a határozatlan idejű alkalmazásig. Azt is érdemes megvizsgálni, hogy mi lesz azokkal (a doktoráltak több mint felével), akik nem jutnak el a „felfedezésig”, nem kerülnek akadémiai vagy egyetemi pályára.

Ezek a kérdések világszerte felmerülnek. A válaszok nem triviálisak, országonként és szakmánként is különbözhetnek, habár az eredményesség mérése és a tudományos minősítés rendszere sok hasonlóságot mutat. Az Európai Unió régóta felismerte a kérdéskör fontosságát, és különböző programokkal, projektekkel, ösztöndíjakkal, kitüntetésekkel és díjakkal ismeri el a fiatal kutatók kiemelkedő teljesítményét. Ugyanez figyelhető meg nemzeti szinteken is (ilyen például hazánkban a Lendület program, a fiatal kutatói OTKA, az Akadémiai Ifjúsági díj stb.).

A fiatal kutatók különleges problémáival, pályájuk kezdetével foglalkozik a *Mosoniné Fried Judit és Tolnai Márton* szerkesztésében megjelent tanulmánykötet, tíz szerző tíz ta-